

ANOTÁCIE

SNOLLVLONNV

JONNESOVÁ, JILL. ŘÍŠE SVĚTLA: EDISON, TESLA, WESTINGHOUSE A ZÁVOD O ELEKTRIFIKACI SVĚTA. PRAHA : ACADEMIA, 2009, 436 S. ISBN 978-80-200-1664-5.

Monografia prináša pohľad na elektrinu a elektrifikáciu ako na jeden z kľúčových vedecko-technických znakov, resp. fenoménov druhej fázy priemyselnej revolúcie. Z geografického hľadiska je pozornosť primárne venovaná americkému prostrediu, no nevynecháva ani náhľad situácie v Európe, minimálne na úrovni obchodnej expanzie amerických spoločností na európsky trh. Napriek mierne „bulvárnemu“ názvu, ktorý evokuje viac „odhaľovanie“ rôznych konšpirácií a mystifikácií, je práca skvelou sondou do elektrifikačného procesu v USA na rôznych úrovniach a v rôznych súvislostiach. Problematika je v práci uchopená prierezovo a prostredníctvom chronologicko-tematického prístupu balansuje na pomedzí dejín vedy a techniky, historickej biografie, hospodárskych, sociálnych a urbánnych dejín, ako aj kultúrnej histórie.

Východiskom práce je otvorenie problematiky prostredníctvom historického prierezu vedeckých úvah a experimentov s elektrinou v časovom rozmedzí od začiatku 18. do polovice 19. storočia. Kapitola vykazuje znaky mierne lineárneho prístupu, ktorý v rámci dejín vedy a techniky patrí k tradičným, no zároveň aj k prekonávaným. Na pozadí vývoja vedeckej práce s elektrinou autorka prezentuje aj kľúčové osobnosti, ako napr. Banjamina Franklina, Alesandra Voltu, Hansa Ch. Oersteda, André M. Ampéra či Micheala Farradaya a ich ťažiskové vynálezy. Tento prehľad však možno považovať za nevyhnutný základ či východiskovú „zásobárňu“ faktov, ktorá hlavne z hľadiska terminológie čitateľovi uľahčí orientáciu v ďalšom texte. Ďalších 12 kapitol približuje pôsobenie a činnosť T. A. Edisona, N. Teslu a G. Westinghousea, v priereze od ich profesijných začiatkov cez najproduktívnejšie obdobia, s dodatkom zameraným na konce ich kariér a životov. Nejde však o pozitivistický, lineárny prehľad. Prostredníctvom týchto osôb, ich pôsobenia a elektro-technických vynálezov uvádzaných do praxe autorka odhaľuje komplikovaný a problematický charakter hospodárskeho a kultúrno-spoločenského zázemia v USA, ktoré bolo hlavne na prelome 19. a 20. storočia (často nadnesene)

prezentované ako „krajina neobmedzených možností“.

Z hľadiska dejín vedy a techniky je v práci približený vývoj samotnej technickej základne elektrifikačného procesu od výstavby prvých lokálnych elektrární, dopĺňania inžinierskych sietí až po prenos elektrickej energie na dlhé vzdialenosti (napr. prostredníctvom elektrárne na Niagarských vodopádoch). Čo je však z hľadiska výskumnej hodnoty prínosnejšie, je priblíženie zavádzania elektrifikácie do praxe a jej „boj“ a dočasná koexistencia s tradičnými druhmi osvetlenia ako sviečky, petrolej či plyn. Osobitná pozornosť je venovaná kryštalizácii konkurenčných typov elektrických prúdov. Konkurencia medzi jednosmerným a striedavým prúdom prerástla do otvoreného konfliktu elektrotechnických, obchodných spoločností (Edison vs. Westinghouse a Tesla), ktorý bol sprevádzaný početnými kampaňami a anti-kampaňami na rôznych úrovniach, počnúc polemikami v odborných časopisoch cez otvorenú vzájomnú kritiku až po prvú, propagandou zneužitú a tiež využitú, verejnú popravu na elektrickom kresle.

Z hľadiska hospodárskych dejín prepája autorka problematiku elektrifikácie a technických inovácií s finančným zázemím celého procesu. Osobitný dôraz kladie na vplyv bankovníckych a finančných burzových kruhov. Hospodársko-ekonomické hľadisko reflektuje tiež priblíženie rôznych patentových sporov, vzájomné vzťahy medzi spoločnosťami a ich obchodnú expanziu na európske trhy. Nosnou myšlienkou je však pomerne kritický pohľad na častú závislosť technického pokroku a zavádzania technických novinek do praxe na finančnej podpore bankového a burzového kapitálu, čo je v práci ilustrované práve na príkladoch firm T. A. Edisona, G. Westinghousea a N. Teslu a ich vzťahu k bankovému sektoru a k Wall Street.

Práca má aj výrazný kultúrno-historický rozmer, čo je prezentované predovšetkým na vnímaní fenoménu elektrického svetla, ako činiteľa „umelo predlžujúceho deň“ a elektrickej energie ako „sily budúcnosti“, ktorá bude postupne implementovaná do každej americkej domácnosti a bude uľahčovať prácu a každodenný život. V tejto súvislosti autorka venovala osobitnú kapitolu chicagskej svetovej výstave z roku 1893 a hlavne prezentovanému konceptu „ideálneho elektrického

mesta“. Kultúrno-historický rozmer elektrifikácie autorka prepája hlavne s mestským prostredím, ktoré je z hľadiska urbánnej histórie prezentované ako „pokusné laboratórium“ či nosné médium technickej modernizácie v spleti rozvodov a systémov inžinierskych sietí. Osobitný dôraz na „mestský rozmer“ elektrifikácie vyplýva tiež z autorčinho výskumného zamerania, ktoré tkvie primárne v urbánnych dejinách. K výberu z jej publikačnej činnosti možno uviesť *South Bronx Rising: The Rise, Fall, and Resurrection of an American City* (New York, 2002); *Eiffel's Tower: The Thrilling Story Behind Paris's Beloved Monument and the Extraordinary World's Fair That Introduced It* (New York, 2009); *Urban Forests: A Natural History of Trees and People in the American Cityscape* (New York, 2017).

Monografiu *Ríše světa: Edison, Tesla, Westinghouse a závod o elektrifikaci světa* možno odporúčať historikom vedy a techniky, hospodárskym, sociálnym, kultúrnym a urbánnym historikom, ako aj sociológom či kulturológom. Vďaka prístupnému jazyku a štýlu písania možno však monografiu odporúčať aj laickej verejnosti.

Mgr. Mikuláš Jančura, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach

DUDEKOVÁ, GABRIELA – MANNOVÁ, ELENA
A KOL. VOJAK MEDZI CIVILMI, CIVIL MEDZI
VOJAKMI. VZŤAH ARMÁDY A SPOLOČNOSTI
V OBDOBÍ MODERNIZÁCIE. BRATISLAVA :
SPOLOČNOSŤ PRO HISTORIA, 2017, 511 S.
ISBN 978-80-89910-01-4.

Hádám niet krajšieho darčeka pre jubilujúceho historika, než je monografia venovaná téme, ktorej on sám zasvätil celý svoj profesionálny život. V prípade Vojtecha Dangla, ktorého Ivan Kamenec v predhovore recenzovanej práce označil za *grandseñora medzi historikmi*, nemôže byť témou takejto publikácie nič iné, než armáda. Ako priekopník vojenských dejín prispel v priebehu rokov Vojtech Dangel do studnice slovenskej historiografie mnohými monografiami, štúdiami, ale i popularizačnými prácami, vďaka ktorým sa verejnosť mohla dozvedieť, že slovenské dejiny sú

plné vojenských udalostí nielen lokálneho, ale aj európskeho významu.

Predkladaná publikácia, ktorú jubilatovi venovali kolegovia z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a Vojenskej historickej ústavu, je rozdelená do štyroch chronologicko-tematických blokov, ktoré spája hlavná idea, obsiahnutá aj v názve: *Vzťah armády a spoločnosti v období modernizácie*.

Prvý tematický celok, nazvaný *V službách Habsburskej monarchie: armáda v 18. a 19. storočí*, otvára štúdiá Vladimíra Segeša, s ktorým Vojtech Dangel v priebehu celej svojej kariéry úzko spolupracoval, o habsburskej armáde za vlády Márie Terézie. Autor charakterizuje vznik profesionálnej armády v 18. storočí a zároveň približuje podmienky, za akých prebiehala vojenská služba. Zaujímavosťou je citácia dobového znenia vojenskej prisahy v slovenskom jazyku zo šesťdesiatych rokov 18. storočia. Ingrid Kušniráková skúmala vo svojej štúdií počiatky starostlivosti o veteránov/invalidov, vznik oficiálnej sociálnej podpory riadenej štátom i neúspešný pokus o inštitucionalizovanie jednej centrálnej invalidovne pre vojakov z každej časti monarchie. V texte Petra Šoltésa je kritike podrobená rozšírená predstava o Slovákoch ako *národe holubičom*, keďže ako uvádza autor, išlo len o jednu náráciu národnej ideológie v 19. storočí, pričom druhá naopak vyzdvihovala podiel Slovákov na obrane monarchie, či už počas protitureckých alebo napoleonských vojen a zároveň vytvárala panteón národných hrdinov.

Pozoruhodnému osudu baróna Friedricha von Trencka sa venovala Ivona Kollárová. Bratanec Franza von Trencka, krutého veliteľa pandúrov, bol nielen v súlade s rodinnou tradíciou vojakom, ale i plodným autorom, ktorý sa nebál útočiť ani na absolutizmus a stavovské privilégia. Popri jeho životnom osude je prínosom i opis rôznych mechanizmov fungovania i obchádzania cenzúry v jozefínskom období. Ukázkou toho, že nie z každého šľachtica sa automaticky stáva generál a hrdina, vypovedá kapitola Evy Kowalskej o živote a kariére Imricha Zaya. Príslušník významného luteránskeho rodu sa pre vojenskú kariéru rozhodol napriek odporu vlastnej rodiny a ako husár sa zúčastnil rakúskeho ťaženia na Balkán. Hoci sa už po pár rokoch rozhodol kvôli túžbe po sobášii armádu opustiť, predsa sa ešte do uniformy vrátil ako príslušník pomaly zanikajúcej insurekcie, t. j.

vojska, ktoré museli na obranu krajiny postaviť uhorskí šľachtici.

Druhá časť knihy prináša päťicu štúdií z obdobia prvých dvoch dekád dvadsiateho storočia, čomu odpovedá aj jej názov *Prvá svetová vojna: dôstojníci, vojaci a Veľká vojna*. Roman Holec sa zamerával na pôsobenie arcivojvodu Fridricha Habsburského, ktorý sa po sarajevskom atentáte stal veliteľom ozbrojených síl Rakúska-Uhorska. V skutočnosti bol však len figúrkou, keďže vlastné velenie prislúchalo náčelníkovi generálneho štábu Franzovi Conradovi von Hötzendorfovi. Okrem osobného a mierne tragikomického osudu arcivojvodu, je na jeho príbehu ilustrovaný aj interný boj o moc a velenie.

Spomienkam radových vojakov slovenskej národnosti na vypuknutie vojny a prvý ostrý stret s bojovými podmienkami sa venoval Dušan Kováč. Výsledkom je odmietnutie bežne používanej metódy *pars pro toto*, ktorá paušalizuje vnímanie vojny radovými vojakmi, avšak na základe dostupných ego dokumentov je zrejmé, že išlo o nesmierne individuálnu záležitosť. Lojalitu vojakov skúmala aj Gabriela Dudeková, ktorá je spoločne s Elenou Mannovou editorkou kolektívnej monografie. V svojej štúdií poukázala na fakt, že hoci sa oficiálna interpretácia vracala k prvej svetovej vojne ako k negatívnej udalosti, vždy napokon prevýšili pozitívne výsledky vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov. Na druhej strane, v spomienkach vojakov dominovala v prvom rade ľútosť a zbytočnosť konfliktu. Daniela Kodajová využila na analýzu vnútorného prežívania konfliktu vojakmi modlitebné knižky, v ktorých je možné badať interpretačný posun medzi vydiami pred vypuknutím vojny a počas nej, keď začína byť prvotná propaganda vyvažovaná humanistickými apelmi. Problematikou vojnového hospodárstva v Uhorsku sa zaoberal Štefan Gaučík, ktorý okrem objasnenia dopadu vojny na ekonomický vývoj Uhorska konfrontoval historickú realitu s povojnovým historickým diskurzom, ktorý bol výrazne ovplyvnený dobou propagandou.

Tretej časti práce, ako už vyplýva z jej názvu *Armáda a bezpečnosť v medzivojnovom Československu*, dominujú štúdie k dejinám vnútroštátnych i medzinárodných fenoménov. Miloslav Szabó skúmal mechanizmy antisemitizmu na príklade kampane, ktorá sa viedla proti židovským gardám, ktoré stihali

vinníkov tzv. rabovačiek, teda ozbrojených prepádov, ktoré sa na jeseň 1918 vyskytovali v celom Uhorsku. Postupne sa však obraz radikálne otočil a židovské gardy boli čoskoro vnímané ako útočníci, pričom štátna amnestia na rabovanie z prelomu rokov 1918/1919 ešte posilnila stúpajúci antisemitizmus. Na príklade niekoľkých osobností, ktoré sa počas vojny zúčastnili bojov ako príslušníci československého odboja a následne sa stali vojakmi československej armády, analyzoval budovanie hrdinského kultu legionárov Miloslav Čaplovič. Kapitola Imricha Purdeka kladie do popredia otázku formovania vojenskej symboliky v rokoch 1918 až 1939. Tvorba armádnych symbolov mala jasný cieľ prezentovať hodnoty novej republiky a odkazovať na slávny boj jej predstaviteľov v snahe získať vlastnú štátnosť. Postaveniu Československa v systéme medzinárodných vzťahov a potrebe získať garanciu štátnosti prostredníctvom dohôd a spolupráce je venovaná štúdia Valeriána Bystrického.

Záverecný blok sa od tria predchádzajúcich mierne odlišuje najmä tým, že nie je vymedzený chronologicky, ale je tematicky venovaný špecifickému postaveniu vojenských dejín v historickej pamäti. Oddiel s názvom *Vojna, vojvodcovia a vojsko v historickej pamäti* začína kapitolou Marcely Bednárovej, v ktorej autorka analyzuje vzťah predstaviteľov štúrovskeho hnutia k osobnosti Napoleona Bonaparte. Na základe dochovaných prác je zrejмый obdiv štúrovcov k osobe cisára Francúzov, avšak bol to obdiv nasmerovaný primárne na jeho štátnické zásluhy, a nie na vojenské víťazstvá. Elena Mannová priblížila pôsobenie jedinečných spolkov vojenských veteránov, ktoré museli bojovať o priazeň štátnych úradov. Tie mali neustále obavy z ich prípadného radikalizovania a jedným zo spôsobov vybudovania dôvery bola vždy verejne prezentovaná lojalita k aktuálnemu režimu, hoci o ich skutočnom postoji často viac vypovedali spomienkové akcie na padlých príslušníkov c. k. armády.

Na rozličné spôsoby pripomínania si prvej svetovej vojny vo verejnom priestore v Československu i po rozdelení spoločného štátu zamerali svoju pozornosť Michal Kšiňan a Juraj Babják. Okrem vojenských cintorínov, pomníkov či kinematografie si autori všimli aj výrazný nával spomienkových udalostí pri storočnici vypuknutia prvej svetovej vojny

roku 2014. Zaujímavosťou boli dve dimenzie reflexie tohto výročia, kde zatiaľ čo oficiálne bola pripomínaná najmä legionárska tradícia, tak v odbornej i laickej verejnosti omnoho viac rezonovali dosiaľ opomínané spomienky vojenských i civilných aktérov. Interesantný príbeh jedného zo Štefánikových pamätníkov spracoval Peter Macho. Konkrétne išlo o pomník, ktorý mal zdobiť Banskú Bystricu a bol zhotovený podľa návrhu miestneho rodáka Miroslava Motošku. Nanešťastie pre Bystričanov, kvôli nedostatku financií akcia zlyhala a Štefánikov pamätník napokon odhalili roku 1924 v Clevelande v USA.

Okrem osemnástich kapitol, ktoré otvárajú mnohé doteraz marginalizované aspekty vojenských dejín či prinášajú inovovaný pohľad na známe udalosti vo svetle dosiaľ nevyužitých prameňov, je cennou súčasťou publikácie aj výberová bibliografia Vojtecha Dangla, ktorú zostavila Božena Šedová. Čitateľ vďaka nej získava prehľad o najdôležitejších prácach jubilejného autora, ktorý je nielen dobrým odrazovým mostíkom k štúdiu o vojenských dejinách, ale zároveň vzbudzuje údiv nad hĺbkou a šírkou Dangleovej produkcie.

Mgr. Oliver Zajac
Historický ústav SAV

HABAJ, MICHAL. OBJAVNÉ CESTY STAROVEKU. BRATISLAVA : PERFEKT, 2017, 188 S. ISBN 978-80-8046-828-6.

K najnovšie vydaným knihám venujúcim sa dejinám staroveku patrí dielo Michala Habaja, historika starovekých dejín z Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, *Objavné cesty staroveku*. Okrem tejto, autor aj v krátkej minulosti vydal niekoľko kníh venujúcich sa všeobecne dejinám staroveku, ako napríklad *Feničania, Kambýses II.*, bol spoluautorom knihy *Staroveké civilizácie*. Najviac sa vo svojich knihách venoval starovekým dejinám Grécka, napríklad *Alexander Veľký v prameňoch, Alexander Veľký, Sparta verzus Atény, Dejiny peloponézskej vojny*.

Autor rozdelil knihu do niekoľkých tematických kapitol. Každá kapitola opisuje moreplavbu naprieč storočiami a kultúrami starovekého sveta. Autor zostavil knihu zo starovekých príbehov a udalostí, ktoré majú

niečo spoločné s moreplavbou, či už skrz objavené a obchodné cesty alebo aj vojenské strety. Prvá kapitola opisuje prvé správy o moreplavbe z dejín starého Egypta. Autor na základe písomných správ, zdrojov, na základe opisov historických udalostí z čias vlády faraónov Mentuhotepa III., Psammetika I. a jeho syna Neka I. v súvislosti s jeho pokusom prvýkrát oboplávať Afriku, priblížil príbehy veľkých moreplaveckých ciest. Posledným príbehom tejto kapitoly je o Himilkonovi, ktorý sa plavil okolo západnej Európy a zároveň opísal moreplavecké schopnosti Kartága.

V druhej kapitole s názvom *Gréci spoznávajú svet* autor postupne predstavil legendárne počiatky gréckej moreplavby súvisiace s ich najstaršími mýtmi a Homerovými Iliadou a Odyseou. V druhej časti kapitoly predstavil príbehy moreplavcov Korobia a Kolaia, ktorých plavby zaznamenal Herodotos. Okrem toho spomína aj výpravy Grékov z mesta Fókaia. Neopomenul ani vznik istej formy plaveckého sprievodcu – periplu, v priebehu 6. stor. n. l. Tretia časť priniesla príbehy o cestách popri africkom pobreží, ktoré boli zaznamenané v Pseudo – Skylakovom periiple a zmienka o Euthymenovi z Massalie a o tom, ako chcel vyriešiť otázku prameňov Nílu. Posledný príbeh rozpráva o Aristeevi a o jeho cestách v ázijských krajinách, o stretnutí so skýtskym kmeňom nazývaným Issedoni. Avšak jeho dielo je spochybňované a niektorí jeho súčasníci predpokladali, že vzniklo pod vplyvom omamných látok, pretože obsahovalo mnoho legendárnych čít.

Tretia kapitola opisuje perzské moreplavecké výpravy. Hovorí o tom, ako si Peržania najskôr preštudovali geografiu krajín, do ktorých sa chceli plaviť. Konkrétne spracoval výpravu kráľa Dareia, kedy poslal svojich mužov do Indie. Zachovalo sa jedine meno Skylaxa, podľa ktorého je táto výprava pomenovaná, a ktorého poznáme aj na základe ním zostaveného periplu. Druhým perzským predstaviteľným príbehom, je o Satrapovom pokuse oboplávať Afriku v 5. stor. n. l. Vo štvrtej kapitole autor spracoval obdobie po peloponézskech vojnách, kedy Gréci organizovali výpravy do Ázie. Prvé správy boli o verbovaní gréckych žoldnierov do služieb Kýra Mladšieho. V ďalšej časti spomína autor konkrétnu výpravu k rieke Eufrat, následne „o obrate vo výprave“, kedy sa uskutočnila bitka pri Kunaxe, medzi Kýrom Mladším a jeho bratom Artaxerxom,

v ktorej Artaxerxes vyhral. V ďalšej časti je spomínaná výprava Grékov ku Čiernemu moru, ktorej velil a neskôr aj literárne spracoval Xenofón. Pred návratom do Grécka ešte predstavil expedíciu Xenofóna a jeho spoločníkov pozdĺž čiernomorského pobrežia.

V piatej kapitole opísal výpravu Alexandra Veľkého po západnom pobreží Malej Ázie, legendu o Gordickom uzle, výpravu do Egypta, do Perzie a jej podrobenie si, výpravy strednou Áziou, expedíciu do Indie, návrat z Indie do Babylonu. Posledným bol príbeh o tom, ako Alexander Veľký ponechal velenie nad loďstvom svojmu priateľovi Nearchovi a o jeho výpravách. Šiesta kapitola predstavuje príbeh Pythea z Massalie a jeho výpravy do západného Stredomoria, ceste na sever, presne na dnešné Britské ostrovy, cestu do Thule (podľa dnešných interpretácií dnešný ostrov Island). Jeho príbeh spracoval aj Plínius Starší, ale aj samotný Pytheas spísal svoje správy o expedícii v diele *O oceáne*.

Siedma kapitola ukazuje na objaviteľské cesty po vláde Alexandra Veľkého. Konkrétne spomína správy Eratosthena v jeho diele *Geografia* a správy Ofela o západnom pobreží Afriky. Okrem toho písal o objavných a obchodných cestách Seleukovcov v Kaspickom mori a Ptolemaiovcov s prístavmi severnej Afriky, Červeným morom a ich pokus o priamy námorný kontakt s Indiou. S Ptolemaiovcami, konkrétne Ptolemaiom III. sa spája ďalší príbeh o plavbe do Indie pod vedením Eudoxa z Kyziku. V tretej správe podáva autor príbeh Polybia ako moreplavca v službách Ríma po poslednej, tretej púnskej vojne. V poslednej

časti sú spracované správy antických autorov k európskym ostrovom v Atlantickom oceáne a pripomienky falošných správ o tom, že Feničania, Gréci a Rimania dosiahli pobrežie Ameriky.

V ôsmej kapitole sú spracované rímske moreplavecké expedície. Autor začína správami o cestách do Afriky a na ich okolité ostrovy. Neskôr opisuje Caesarove výpravy a jeho cesty v severozápadnej Európe. Tiež opísal Germanicovu výpravu v Severnom mori a jeho ďalšie výpravy v Arábii. Osobitne sa venoval výpravám cisára Hadriána.

Posledné časti knihy opisovali rímske výpravy do Indie a Číny, osobitosti Hodvábanej cesty a jej význam pre starovekého človeka a kontakty medzi Rímskou ríšou a Čínou. Na úplný záver textovej časti sa autor venoval objavným cestám a cestovaniu v období staroveku.

Po textovej časti knihy autor ešte zaradil preklad Pavla Valachoviča Pseudo – Skylakovho preriplu, ktorý ešte sám doplnil poznámkami. Ide vôbec o prvý preklad do slovenčiny tohto starogréckeho diela. Po preklade dopĺňa textovú časť knihy prehľadná tabuľka, ktorá obsahuje informácie o dôležitých medzníkoch starovekej geografie. Celá kniha je vhodne doplnená mapami a inými obrazovými prílohami, na ktoré sa autor vo veľkej časti odvoláva v texte.

Mgr. Monika Ďuďáková
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
v Košiciach

PIKARO

Pikaro, s.r.o., Profilaštických bojovníkov 11, 040 01 Košice